

Iskolai színpad, színpadi kultúra a két világháború közötti Erdélyben egy ifjúsági lap tükrében

A két világháború közötti erdélyi magyarság körében a színház az anyanyelvörzés és -ápolás, valamint az önazonosság őrzésének egyik kiemelt bástyája volt.¹

A történelmi változások miatt az anyanyelvi kultúra fenntartásának lehetőségei ugyan korlátozódtak, de az értelmiség folyamatosan szem előtt tartotta ezt a célt, s ezért a színházra, színművekre fokozottan figyelt. Aki a kisebbségi sorsba került erdélyi magyarság anyanyelvi és kulturális identitásának megőrzésére törekszik, a színházat már ekkor fontosnak tartja. „A nemzeti erőfeszítésnek, a fuldoklás mögül is előtörő élni akarásnak mindig jellemző megnyilvánulása a színház. [...] Ha [...] a nemzet harcba kényszerül és kiszorítva a gazdasági-politikai érvényesülés teréről és művelődésének utolsó védelmi vonalába vonul vissza, úgy minden színpadon elhangzott szó új és titokzatos távlatot nyer” – írja Ligeti Ernő 1932-ben az Erdélyi Szépművészeti Társaság kiadványában.²

Az iskolai nevelésben a nyilvános színpadi előadás gyakorlata korábban kialakult egy, az évszázadok során megalapozott nevelési rendszer keretében, amely a különböző napi iskolai feladatok mellett a szép beszéd, megfelelő fellépés és a nyilvánosság előtti megjelenés gyakorlásának tereként és lehetőségeként tartotta számon a színelőadást. A Trianon utáni körülmények az erdélyi magyar iskolák számára különböző megszorításokat hoztak, de a színelőadások gyakorlata folytatódott. Amikor már az önképzőkörök keretében sem volt lehetséges gyakorolni ezek hivatalos betiltása miatt, az időközben kialakult más keretek, mint a felekezeti mozgalmi élet szervezetei (esetünkben a Mária-kongregáció) és a cserkészlet lehetőséget adtak a gyakorlat folytatására. Mindezt a törekvést, ezeket a súlypontokat jelzi a Jóbarátban megjelent híradások sora.

A Jóbarátról

A Jóbarát nevű, a két világháború közt kiadott lapot katolikus szellemiségű, de általános értelemben vett (nem kifejezetten felekezeti) ifjúsági lapnak szánták szerkesztői.³ Egy általános

¹ A Hírnök című, a kolozsvári ferencesek által kiadott keresztény társadalmi, irodalmi és művészeti folyóirat *Napló-jegyzetek* címmel például ezt írta: „A színpad az élőszó legdrágább foglalatja. Egész irodalmi életünk legintenzívebb munkája nem képes a szónak, a nyelvnek oly szuggesztív, ellenállhatatlan erőt kölcsönözni, mint tíz jó színelőadás. Amíg magyar színpad van, addig nem féltjük a magyar nyelvet, de ha eljönne valamikor egy sötét idő, hogy bezárulnának a magyar színházak kapui, és nyomasztó csend borulna az üres, sötét színpadokra, akkor azt mondanók, hogy elérkezett a magyar nyelvre a végítélet napja.” A Hírnök 1924. július 1. 13. sz. 327. A cikk végén nem szerepel aláírás, valószínűsíthető, hogy szerkesztőségi álláspontot fejez ki. A lap címlapján szerkesztőként P. Trefán Leonárd ferences pap neve szerepel, az utolsó oldalon pedig ez olvasható: a szerkesztésért felelős Pap Jánosy Béla dr., társszerkesztő. A Hírnök színházi tárgyú közleményeit általában az irodalmár, színdarabot is író P. Jánosy Béla írta.

² A *Hunyadi téri színház*. = Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Csíkszereda 2004. 101. Jellemző az is, hogy a 22 évnek szentelt könyvében két fejezet is foglalkozik a kor erdélyi színházával.

³ A lap első évfolyama Jó Barát címmel jelent meg, majd Jóbarátra változott, s így is tartja számon az irodalomtörténet-írás és sajtótörténet. A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban* ez áll róla: „Alcime szerint »Irodalmi és tudományos folyóirat az ifjúság számára«. Megjelent Kolozsvárt 1925. szept. 15. és 1940. jún. 15. között július és augusztus kivételével minden hónap 15-én P. Olasz Péter szatmári *Új nemzedék* c. füzetének folytatásaként. Kiadta a Kolozsvári Róm. Kat. Főgimnázium tantestülete. Felelős szerkesztője Rózsa József, társszerkesztők P. Olasz Péter (a III. évfolyam végéig), Uitz

nevelési programmal összhangban e lap értékes és érdekes olvasnivalót akart nyújtani az ifjúságnak, a sajtó eszközével is alakítani, nevelni, reményre, hitre, tevékeny életre, felelősségvállalásra kívánta vezérelni. Ezzel a céllal cseنگtek egybe a lapban közölt írások, tanulmányok. Hasábjairól az erdélyi katolikus iskolák életéről, a cserkészmozgalomról, a Mária-kongreganisták tevékenységeiről is értesül a mai olvasó. A Jóbarátban teret kínáltak a szerkesztők a diákok szépirodalmi próbálkozásainak is (erről külön szólok). A lap cikkei, hírei közt nemegyszer bukkant fel (iskolai) színelőadásról szóló híradás, és nem ritka a színikritika, a színdarabközlés sem.

A lap szerkesztősége és kiadóhivatala a kolozsvári Római Katolikus Főgimnáziumban volt, évente tízszer jelent meg, az iskolai év alatt – vakáció idején, a nyári hónapokban nem. Az erdélyi egyházmegye Státusának fenntartásában működő kolozsvári tanintézményben ekkor a piarista rend gyakorolta a vezetést: az iskola és a konviktus igazgatója piarista szerzetes, s a tanárok nagy többsége is az volt. A piarista rend köztudottan céljának tekintette – a szegények segítése mellett – a nevelést. A rend tagjai kifejezett pedagógiai képzést kaptak, s a rendi hagyományok, a nevelési elvek, a századok során kialakult gyakorlat segítette őket e munkában.

Az első világháborút követő időszakban a kolozsvári iskolában folyó nevelésben néhány fontos súlypont alakult ki az általános nevelési irány mellett: jelentős szerepet kapott a *cserkészés*,⁴ valamint az iskolai tevékenységet kiegészítette az *önképzőköri* munka.⁵ A kolozsvári iskolának már az első piarista igazgatója, Pállya István (1776–1782 között) jeles irodalmár az iskoladramák elkötelezettje és művelője volt. A szép magyar szó iránti tisztelet és elkötelezettség mindvégig jelen volt a kolozsvári piarista tanárok, a piarista iskola törekvései közt. Ezzel összhangban volt mindig kiemelt szerepe az önképzőköri tevékenységnek, ahol dolgozatok, kritikák, versek születtek, szavaltatok hangzottak el, a tenni vágyó, irodalmi igényességű diákoknak itt nyílt tér és lehetőség többet tenni, mint a tanórán, s erejüket kipróbálni. Ezt a remek keretet az 1926–1927-es tanév végén állami rendelet szüntette meg. Ettől kezdve az iskolai ünnepek szerepe még inkább megnőtt, a kongregációs meg a cserkésztevékenység kiemeltebb szerepet kapott, hiszen ezek maradtak a tanulóifjúság iskolán kívüli megnyilvánulásának lehetőségei. A Mária-kongregáció és a cserkészmozgalom keretében sok jó színelőadásra került sor. A diákok emellett rendszeresen látogatták a kolozsvári Magyar Színház számukra tartott matinéit, amelyekhez a bevezető előadást a város neves személyiségei, köztük saját tanáraik tartották (név szerint dr. Perényi József, Visegrádi Lajos, Földvári György, dr. Patay József, Rácz József, dr. Rózsa József, Cspoti Lajos, dr. Bíró Vencel, Puskás Lajos, Reischel Artúr).⁶ Nem csoda hát, hogy ennek az iskolának a falai közt szerkesztett ifjúsági lapban mindezek a törekvések hangsúlyozott szerepet és hangot kaptak.

Mátyás (a XII. évf.-tól végig) és Reischel Artúr (a XIII. évfolyamtól fogva). A gondosan szerkesztett húszoldalas folyóirat az erkölcsi nevelés, ismeretterjesztés és szépirodalom mellett az ifjúságot érdeklő szinten minden kérdésnek állandó rovatot biztosított a cserkésztől a pályaválasztásig.” *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. 2. Buk. 1991. 504. (Főszerkesztő Balogh Edgár. A szócikk szerzője Köllő Károly.)

⁴ Erről dr. Wildt József tanár beszélt az 1922. május 28-i évf. zárón, majd az ő, később Uitz Mátyás piarista és Puskás Lajos világi tanár buzgólkodása nyomán el is indult az iskolában a cserkészmozgalom. Ezt a tanárok s tevékenységük eredményeként a diákok az iskolai nevelés kiegészítésének tekintették.

⁵ Az iskola önképzőköre az 1901–1902-es tanévben a nagy előd, Pázmány nevét vette fel.

⁶ Reisinger László András–Kosztin Péter (szerk.): *A kolozsvári piarista öregdiákok emlékkönyve*. Kvár 1992. Az iskolai értesítőben is nyomuk van ezeknek az eseményeknek. Évenként beszámolnak az értesítők az iskolai ifjúság színházlátogatásairól, hány diák mennyi pénzt költött színházjegyre, mely (ifjúsági) előadásokat látták, kik tartották ezek bevezető előadásait. Lásd az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának értesítőit (1900–1940 között).

Iskolai előadások

A Mária-kongregáció a katolikus ifjakat tömörítő ifjúsági szervezet volt, hitbuzgalmi és kulturális-önképzési jelleggel. Minden csoportja⁷ foglalkozott alkalmi színelőadással. Egy ilyenről kapunk hírt *Követésre méltó példa* címmel: Paulus Ferencnek, a brassói Mária-kongregáció titkárának tollából való ez a Volt Diákok Önképzőköréről szóló hír.⁸ A csoport célja, hogy „a brassói római katolikus polgári iskola régi diákjai üres óráikban tanuljanak, művelődjenek, jellemes férfiakká fejlődjenek”. A csoportot Meisel Rezső igazgató alapította, a plébános termet biztosított számukra, s a közlés dátumáig két ünnepélyt tartottak: egyik 1925. május 3-án műsoros est volt, a másik október 3-án színelőadás: Kisfaludy Károly *A kérők* című darabjának előadása. A háromfelvonásos vígjáték előadása közben „a lelkesedés pirja égett minden szereplő arcán, midőn a deszkákra lépett”. A krónikás azt is rögzíti: zsúfolt ház nézte végig az előadást.⁹

A Mária-kongregációnak fenntartott rovatban egy szatmári előadásról is olvashatunk: a december 13-i szokásos évi Immaculata-ünnepély keretében színdarabot is előadtak 1926-ban (a címe nem ismert), Nagyváradon ugyanekkor az iparos ifjak kongregációja első tagavatása volt, délután 5-kor Bartalos–Losonczy *Rózsa és Liliom* című ötfelvonásos történelmi színművét adták elő. A téma a beszámoló szerint az első keresztények korából való, és nagy hatást gyakorolt a hallgatóságra. A darab szereplői iparos ifjú kongreganisták voltak és a katolikus legényegylet tagjai. A kolozsvári Római Katolikus Főgimnázium kongreganistáinak nyilvános ünnepélyén, melyet a Szeplőtelen Fogantatás ünnepének tiszteletére rendeztek, az intézet énekkarával együttműködve a műsoron versek, zene és vetítettképes előadás szerepelt.¹⁰ Ez ugyan nem színdarab előadása, de ilyen ünnepségek is gyakoriak voltak a két világháború közötti Erdély iskoláiban, a kolozsvári piaristák által vezetett iskola értesítői évente sorolják az ilyen jellegű ünnepségeket, ahol a szavalat s az ének dominált.

A marosvásárhelyi Mária-kongregációs előadásról Vörös István küldött beszámolót.¹¹ A műsorszámok sorában Koszter atya *A bűnös asszony* című cserkészdarabjának előadásáról számolt be: „A darab kedves témája s a szereplők ügyes alakítása a közönség hatalmas tapsviharát váltotta ki.”¹²

⁷ A Jóbarát 1925. december 15-i számában *Mária Kongregáció* cím alatt a hírek közt olvashatunk arról, hol működik e kongregáció Erdélyben: Aradon, Brassóban, Csikszeredában, Kézdivásárhelyen, Kolozsváron (2 csoport), Marosvásárhelyen (2), Nagyváradon, Székelyudvarhelyen, Szatmáron (2), Temesváron. Az iparosifjaknak külön csoportjuk működik Nagyváradon és Szatmáron.

⁸ 1926. február 15-én a lapszám 89. oldalán.

⁹ Más brassói előadások: a Jóbarát 1927. április 15-i számának 180. oldalán Jóbarát-estélyről olvasható híradás, e névűnek nevezett est utolsó pontjaként, de címet nem közölve egy vígjáték előadásáról számol be a krónika: a szereplők nevét sorolja a lap, ezek: Paulusz Ferenc (körelnök), Bereczky Lajos, Bartalis Gizike, Károly Béla, Lakomcsik Lajos, Hertel Károly. A Jóbarát-estély szereplőit képen is láthatjuk a V. E. aláírású cikk után, ezen látható az estélyen verset mondó Vogel Endre, az éneket előadó Kovács Idus, Dániel Antal, aki az erdélyi irodalomról beszélt, és a színdarab szereplői: Bartalis G., Paulusz F., Hertel K., Kéry B., Bereczky L., Lakomcsik L. Ugyane lapszám 183. oldalán beszámoló olvasható az aradi katolikus cserkészcsapat háziünnepélyéről. A krónikás Stojanovity Stojamir VI. osztályos tanuló, aki kiemelkedő pontnak nevezi egy cserkész színmű előadását. A darab címét is megtudjuk ezúttal: *A cserkész ahol tud, segít*, szerzője Lingauer László. Valószínűleg nem irodalmi értékű, pusztán a nevelés célját szem előtt tartó darabról van szó. Ugyanekkor egy egyfelvonásos vígjátékot is előadtak, *A két arabus* címűt, írta Harangi László, s egy *A+B* című, szintén egyfelvonásos darabot. Ezekről azonban más információ híján nem alkothatunk véleményt.

¹⁰ Az 1926. február 15-i lapszám 98. oldalán a Mária-kongregációnak fenntartott rovatban.

¹¹ Egy 1932. december 8-i előadásról van szó. A Mária-kongregációk, de általában a katolikus iskolák ünnepe a Szeplőtelen Fogantatás napja, a kolozsvári római katolikus főgimnázium értesítői évről évre beszámolnak arról, hogy ezen a napon ünnepi előadás volt, énekkel, szavatokkal, díszelőadással (ez utóbbi nem színdarabot, hanem egy tanár beszédét jelentő legtöbbszőr).

¹² A marosvásárhelyi római katolikus főgimnáziumbeli ifjak Mária-kongregációja 1932. január 17-én tartott műso-

A kolozsvári főgimnázium Mária-kongregációja Kalazanti Szent József tiszteletére rendezett műsoros ünnepélyt 1936-ban, a híradás szerint¹³ „az ünnepély legértékesebb száma egy háromfelvonásos színmű volt” – igaz, e híradásból nem tudjuk meg, kinek melyik darabját játszották. Ugyancsak a kolozsvári római katolikus liceumban, ugyanebben az évben, ezúttal Mikuláskor (dec. 6.), nyolcadikos diákok Farkas Imre *Iglói diákok* című operettjét adták elő az iskola dísztermében. A kis színikritika¹⁴ dicséri az előadást, felsorolja a színdarab betanítóit, a tanárokat: Reischel Artúrt és Szántó Bélát, valamint a szereplőket: Nemez Károly és Gyárfás Tamás főszereplőket, Juhász, Perczely, Nagy, Katona, Weith, Kozmán, Szabó, Jungbert, Kövér, Kelemen és Gergely nevű epizód szereplőket, valamint az előadás egyetlen nőszereplőjét, a református líceum nyolcadikosát, Végh Klárit.¹⁵

Az iskolai keretek közti színielőadások másik fóruma a *cserkészmozgalom*. A Jóbarátban ezekről az előadásokról is találunk híradásokat. A cserkészek által választott és előadott darabok azonban legtöbb esetben nem ismert szerzők irodalmi értékű és igényű darabjai, sokkal fontosabb e keretben az erkölcsi célzat és a nevelő jelleg. A kolozsvári katolikus cserkészcsapat leleménye például, a *Liliom* címmel színre került előadás „szöröstől-bőröstől, librettóstól és zenéstől, szereplőstől és zenekarostól, mindenestől együtt, a kolozsvári cserkészcsapat műhelyéből került ki”.¹⁶ A zenés darab szerzői: Málnásy Géza orvostanhallgató szövegíró, Manyák Ernő orvostanhallgató öregcserkész zeneszerző. A darab szerzője piarista diák volt, igen tevékeny (öreg)cserkész, s darabja előadása ezért, nem irodalmi értéke miatt kapott ekkora figyelmet. Ugyanennek a szerzőnek *Fiúk!* című darabjából egy általános ismertető kíséretében részleteket is közölt a lap:¹⁷ ez az ismétlődő jelenlét arra hívja fel a figyelmet: valószínűleg ismert és közkedvelt személy lehetett a szerző. A darab cserkésztemát állít a középpontba – s a lapban közölt kis ismertetés végén előadásáról is beszámolt a krónikás: 1934. április 29-én a kolozsvári katolikus cserkészcsapat adta elő. „Meg kell állapítanunk – írja a tudósító –, hogy a szereplők kivétel nélkül a legjobbat adták. A főszerepet, Kraft drámai szerepét, Szabó József parancsnok megrázó erővel alakította. Szinte kinőtt a műkedvelő keretéből. Karácsonyi László öregcserkész finom játékával, Bereczky Mihály, Sárly István, Bors Ferenc, Vass György, Kovács Károly, Desbordes Viktor, Tokay Béla, a többi kitérő szereplő mellett is elsőrendűt alkottak” – írta P. L. Málnásy Géza cserkészdarabjának előadásáról.

Cserkészek előadásáról a Cserkészhírek közt többször olvashatunk, sajnos nem mindig tudjuk meg pontosan, mit is adtak elő.¹⁸

Színdarabok, ismertető, kritikák

A Jóbarát évfolyamaiban többször jelentek meg színdarabok vagy színdarab-részletek, jele-
netek, olyanok, amelyek a divatos és sikeres iskolai előadásokra ajánlhatóak. A lapban közölt darabokat két főbb csoportra osztom. Egyik csoport emelkedettebb, történelmi témát dolgoz

ros estjéről olvashatunk Szenkovits Tibornak, a kongregáció prefektusának tollából. „Tizenegy hetedikes csinálta az egészet.” „Szépszámú, előkelő közönség előtt zajlott le a gazdag műsor, melyen szavalat, zongoraszámok, drámai jelenet és egyfelvonásos darabok váltakoztak.” Sajnos ez esetben sem tudjuk meg az előadott színdarab címét, szerzőjét. Lásd Jóbarát 1932. február 15. 122.

¹³ Jóbarát 1936. április 15. 179.

¹⁴ *Iglói diákok – diák-alakításban* címmel W. J. aláírásával jelent meg.

¹⁵ Jóbarát 1936. december 15. 81.

¹⁶ A Jóbarát 1932. június 15-i számában R. J. *Van már cserkészszerep is!* címmel számolt be erről az előadásról.

¹⁷ Az 1934. májusi lapszámban.

¹⁸ Példaként álljon itt a gyulafehérvári cserkészek előadásáról szóló híradás alapján a következő eset, ahol a darab címe ugyan kiderül: *Cserkészek a meseerdőn*, de a szerző neve nem, pedig a mesetémát feldolgozó darab történetét is leírja a híradás megfogalmazója. Jóbarát 1936. április 15. 180.

fel, a hősi vagy dicső múltat próbálja megismertetni, kézzelfogható közelségbe hozni a diákok számára, ezáltal megvalósítható, megvalósítandó eszményt állítva eléjük. Ezek a darabok vagy jelenetek azonban nem föltétlenül súlyosak, tragikusak, ellenkezőleg: vidám jelenetekkel, vidám alaphangon íródtak, a hangsúly az eszmények követhetőségén volt. Egy másik csoport a hétköznapi életből merített témájú daraboké, jeleneteké, ezek a diákok korának mindennapjait mutatják be, természetesen azzal a nyilvánvaló cézzal, hogy a helyes és követendő magatartásmódot állítsák az előadók s a nézők elé. A két csoport határán állnak a vallási témájú, karácsonyi jellegű jelenetek, darabok. Az első csoportba tartozik a Jóbarátban 1931-ben megjelent, a kiváló történész, Bíró Vencel tollából származó kisebb jelenet, amely a *Kalazanti Szt. József megtalálja hivatását* címet viseli,¹⁹ énekbetéjének szerzője Szőke Lajos. A kis jelenet nem igazi színdarab, afféle tanulságos történet dramatizált változatban. Megírásának célja: a diákolvasók (esetleges későbbi diákelőadók) elé mintegy példaként állítani a kegyes tanítórend alapítóját, életének azt a pillanatát jelenítve meg, amikor rátalált, ráismert hivatására. (Mivel a lapot a piarista gimnáziumban adták ki, szerkesztői ennek az iskolának a tanárai, nem véletlen, hogy pont Kalazanti Szent József, a piarista rendalapító hivatásra találásának történetét kapja a fiatal olvasó párbeszédese formában a lap hasábjain.)

Hasonló jellegű a *Báthory István* című történelmi jelenet, szerzője az előbb már említett Bíró Vencel.²⁰ Báthory a darabban már lengyel király, s ilyen minőségben látogat haza, ahol hívei, barátai várják. Szomjazik a király az otthoni szóra, pihenni vágyik ismerősei körében a megerőltető csaták, vezéri teendők után. Erdély és az egykori fejedelmi udvar jelesei sorakoznak fel fogadására, Balassi Bálint verset és éneket mond, Brutus János a lengyel királyi székbe kerülése óta tett dicső cselekedeteit kívánja megörökíteni s így királyi historikus címet szerezni. Megjelenik Sombory László, Kovacsóczy Farkas, Békés Gáspár, Gyulay Pál, Berzeviczy Márton, s a párbeszéd Báthory lengyelországi tettei nyomán az Erdély földjén teendők felé fordul. Iskola- és egyetemalapításokról esik szó, s a kis darabban annak tanúi lehetünk, ahogyan az erdélyi iskola- és egyetemalapítási ötlet kipattan a fejekből, majd gyorsan meg is valósul. Színre lép Antonio Possevino jezsuita, akire a színdarabban Báthory a Kolozsváron alapítandó iskolát bizza. S rögtön iskolák sorozata jelenik meg az alapítók lelki szemé előtt, már a gyulafehérvári is azonnal kész tényként kerül szóba. A darab a szülőföld iránti nosztalgia és soha el nem múló hűség, szeretet példázataként a szilágysomlyói harang hangját halló fejedelem szavaival zárul. De a darabban más helyütt is felelevenítik az egykori páduai diáktársak régi éneküket, amely fogadalomszámba ment: „Hívjon haza szép Erdélybe,/ Futva futok egyszeribe.” A kis darab terjedelme függvényében igyekszik fokozatosan és mintegy logikusan kibontani az emlékek felelevenítéséből következő gondolatot: jó volt egykor a diákélet, fontos a tanulás, Erdélyen leginkább ezzel lehet segíteni. Ez a színdarab sem irodalmi remekmű, inkább alkalmas eszköz alkalmi színpadi játékra, amelynek során a darabot olvasó-tanuló diákok fontos erkölcsi és történelmi ismeretekkel gyarapodhatnak. A kolozsvári piarista gimnázium, amelynek tanárijában a Jóbarát készült, az egykori, Báthory alapította jezsuita iskola örököse. A szerző, Bíró Vencel a hagyomány folytonosságát is táplálta e darabban, azt kívánta a diákságnak továbbörökíteni.

Ebbe a csoportba tartozik P. Jánosy Béla *Csókol a király* című négyfelvonásos történelmi vígjátéka,²¹ amelyet X. J.²² ismertetett. (A darab teljes közlése ennek az ifjúsági lapnak a kere-

¹⁹ Jóbarát 1931. december 15. 84–85.

²⁰ Jóbarát 1933. november 15. A kolozsvári iskolát a jezsuita rend 1773-as betiltása után 1776-ban Mária Terézia rendelete következtében vette át a piarista rend. Az iskolában a 20. században tanító piaristák saját ünnepüknek tekintették a jezsuita iskolaalapítást, s tisztelték az alapító Báthory István fejedelmet és lengyel királyt.

²¹ Az 1934. október 15-i lapszámban.

²² Xántus János.

teit messze meghaladta, de ugyanebben az évben A Hírnök című, az erdélyi Ferenc-rend kiadásában megjelenő folyóirat hasábjain folytatásokban közölték január–július–augusztus között.) „Mátyás király dicsőséges uralkodása szolgál a darab cselekményének háttérül” – tudjuk meg, tehát 1472-ben játszódik. „Hősei, bár történelmi személyek, a derű, jókedv szemüvegén nézve hozzánk hasonló, húsból-vérből való emberekké válnak. Levetik a nehéz és méltóságos bíort, hogy könnyebben elmosolyodhassunk hibáikon.” „Az álruhás király és a sziporkázóan szellemes Borbála pompásan csiszolt párbeszéde szinte túllépi a vígjáték határát – már csaknem tragikus mélységeket tár fel” – olvashatjuk a kritikában, majd így ajánlja az ismertető a művet: „ajánljuk e könyvet mindenkinek, aki szeret elmosolyodni a nagy idők nagy embereinek megbocsájtható gyöngeségein.”

Szalay Mátyás *Noémi* című bibliai színművéről is ismertetőt olvashatunk: e háromfelvonásos darab az Erdélyi Tudósító kiadása, a 112 oldalas dráma ismertetője olvasható a Jóbarátban,²³ a szerkesztők ezzel ajánlották azt ifjú olvasóiknak.

A másik színdarabtypust képviselik Csűrös Emília népszerű, gyermekek számára író szerző²⁴ jelenetei. Ez a református tanítónő pedagógiai ismereteit kamatoztatva próbált a gyermekeknek és ifjaknak szórakoztató és könnyű, egyben pedig nevelő-építő jellegű anyagot kínálni. A Jóbarát több más erdélyi lap mellett gyakran közölt tőle, s ismertette köteteit. Ismertetőt olvashatunk *Gyermekszíndarabok és köszöntők* című munkájáról,²⁵ amely 1930-as évszámjellezéssel Kolozsváron jelent meg. A mesejátékokat, vígjátékokat, karácsonyi színdarabokat tartalmazó kötetet úgy ajánlották a szerkesztők, mint amelynek darabjai igen alkalmasak ifjak előadásaira, záróünnepélyek darabjaiként. Ugyane lapszám mintegy ízelítőként, ennek az ismertetésnek az illusztrálására közölt is egy karácsonyi színjátékot *Csordapásztorok* címmel e szerzőtől.²⁶ A kis jelenet a kortársakhoz próbálja közel hozni a karácsony lényegét: pásztorok beszélgetnek az egykori betlehemi karácsonyról, amikor mezítlábas, fehér inges kisfiú érkezik közéjük, aki a hidegre és szeretetlenségre panaszkodik, s akit ők megvendégszolgálnak, az idős pásztor pedig subája alatt, a szívében melengeti és altatja. Mindannyian a pillanat ihlettségében égi jelenek vélik a kisgyerek megjelenését, amikor városi cserkészek érkeznek a házmesterné félárva kisfiát keresve, végül a megnyugtatott, elszenderedett kisgyerek visszakerül édesanyjához, a cserkészek a napi jócselekedetük fölött, a pásztorok a szinte megvalósult égi jel fölött örvendeznek. E jelenetnek inkább csak apropója a betlehemi karácsony, valójában a mindennapok vidéki valóságából vett történet. Csűrös Emília *A vendég* című másik darabja²⁷ egyszerű életkép, cserkészbetétekkel, a Pestről érkező vendég furcsaságait gúnyolja ki sommásan. 1931. december 15-én kis felhívás szól Csűrös Emília újabb kötetéről. *A Csillagszállás* „tartalma: nyolc új gyermekszíndarab (karácsonyi, alkalmi, cserkész-színdarabok, tündérajáték) felolvasásra alkalmas elbeszélések, amelyekhez a rendezhető élőképek pontos utasítása is megvan”. Következő évben Csűrös Emília, „az Erdélyi Lapok mézes szavú Emmi nénije” *Csillagszállás* című, gyermekszíndarabokat tartalmazó kötetét ajánlotta a szerkesztőség.²⁸ Két egymást követő lap-

²³ 1927. január 15-i lapszám, 107.

²⁴ Bérczes Istvánné Csűrös Emília: Dálya, 1897. október 5.–1970. szeptember 9., Budapest. A nagyenyedi református tanítóképzőben szerzett oklevelet, a Cimborá munkatársa volt, majd Kolozsváron az Újság és az Ellenzék, Nagyváradon az Erdélyi Lapok munkatársa. Emellett más lapokban is közölt, ismert ifjúsági szerző volt.

²⁵ 1929. december 15-i lapszám, 77.

²⁶ Uo. 80–81.

²⁷ Megjelent a lap 1930. május 15-i számában. 201–204.

²⁸ Jóbarát 1932. június 15.

számában, folytatásokban jelent meg 1934-ben Csűrös Emília köznapi témát feldolgozó darabja *A kiadó lakás* címmel, mely afféle tanulságos cserkészjelenet.²⁹

Apróbb, színházzal kapcsolatos reflexiók, színházra, annak fontosságára való utalások is felbukkannak a Jóbarátban: Xántus János színikritikát közölt *Madách a szegedi Dóm téren* címmel.³⁰ Madách Imréről hosszabb, Rác Zoltán tollából származó írás is megjelent, melynek alcíme utal a cikk megszületésének apropójára: *Az ember tragédiája 500-ik előadása alkalmából*.³¹ A Jóbarátban a drámai zene is téma volt: *Erkel Ferenc (A magyar drámai zene megteremtője)* címmel hosszabb tanulmányt közölt a lap dr. Scheitz Vilmos tollából.³² A híres oberammergau-i, évente megrendezett passiójáték reklámfüzete egy fényképen jelent meg.³³

Diákpróbálkozások

A Jóbarát, az ifjúság lapja mindvégig feladatának tekintette a kibontakozó ifjú tehetségek biztatását. Két módon szolgálták ezt a célt a lap szerkesztői: pályatételekkel és a csírázó tehetségek első próbálkozásainak közlésére szolgáló *Fakadó rügyek* elnevezésű rovatval. A pályatételek közt kifejezetten drámaírásra szóló nem szerepelt, de az iskolai tananyaggal összhangban volt a párbeszédírásra szóló felhívás.³⁴ Ez a feladat arra a hagyományos, klasszikusnak számító iskolai tanítási módszerre megy vissza, amely a jezsuiták Ratio Studiorumában³⁵ található, s amely a különböző osztályokban tanulók feladatait rögzítette, a párbeszédírást jó gyakorlásnak tartva, gyakran alkalmazta is a felsőbb osztályok tanulóinak esetében. Ebben s ehhez hasonló feladatok kitűzésében, e feladatok korcsoportonként és osztályonként való kijelölésében a szerkesztők tudatos tervezését látom, a korábban leszögezett pedagógiai hagyományok továbbvitelének szándékával egybecsengően.

A lapban meghirdetett pályázatokra nem egy esetben érkezett dramatikus formában megírt munka. De volt filmszenárium-pályázat is, a pályatételek egyik kategóriájaként: a meghirdetés

²⁹ A korabeli történekekből vette tárgyát a szerző ennek az életképnek a megírásához: városban tanuló, szegény falusi szülőktől származó fiúk gondjait mutatja be. A gimnazisták korrepetálással igyekeznek a lakbérre való előteremteni, hogy szüleik válláról ezt a terhet levegyék, ám az általános szegénység közepette ez nem egyszerű. Nincs szívük jól tanuló, de beteges társuk kevés pénzéből a segítségért bármit is elvenni, ezért ők maguk maradnak el a lakbérrel, ami aztán cserkészbecsületük jóvoltából többszörösen is kikerül a darab végére.

³⁰ 1932. szeptember 15-én, az előadáson készült képek az 1934. novemberi számban jelentek meg: az 51. oldalon *Az ember tragédiája a szegedi Dóm téren Bánffy Miklós gróf rendezésében. A falanszter* címmel, az 52. oldalon *Az ember tragédiája a szegedi Dóm téren Bánffy Miklós gróf rendezésében. Görög-jelenet* címmel.

³¹ Az 1934. február 15-i lapszám első cikke.

³² A lapszám főhelyén. Jóbarát 1935. február 15. 121–124.

³³ 1934. október 15-én.

³⁴ Már a lap indulásakor, a második számban, 1925. október 15-én *A Jó Barát pályatétele* címmel olyan felhívás látott napvilágot, amely középiskolások számára tűzte ki célul párbeszéd írását megadott témára: mit mondhat egymásnak a kereszt tővében a szabad természetben összetalálkozó két diák?

³⁵ 1599-ben kiadott, minden jezsuita vezetés alatt álló gimnáziumban kötelező módon használt, érvényesített iskolai tanmenet, amely osztályonként szabályozza a tanítandó anyagot, az oktatási és nevelési módszereket, a tanár számára követendő elveket. A piarista iskolák megszervezésénél Kalazanti, az alapító ezeket a jezsuiták által kipróbált és jól bevált tanítási elveket, a *Ratio Studiorum* alapján kialakított szerkezetet és szervezetet követte – módszertana, pedagógiája, a büntetési és jutalmazási elvei, az oktatás megszervezése e mintát másolta. A piaristák jelentős és a változó korokhoz igazított újítása volt, hogy a matematika oktatását sokkal kiemeltebb helyen kezelték, majd a tudományos fejlődéssel párhuzamosan a matematika mellett a természettudományokat, technikai ismereteket, hiszen a piarista nevelésnek fontos célja volt az is, hogy a gyakorlati életben helytálló tudó fiatalokat neveljen. Ezt a célt azért is kellett kitűznie, mert diákjai nem a gazdag, elit réteg gyermekei közül kerültek ki elsősorban vagy kizárólag. Ez a gyakorlatiasság, a tudomány és technika világának újdonságai iránti figyelem és érdeklődés láthatóan és rendszeresen jelen volt a Jóbarát hasábjain is.

szerint a formakészséget, stílusbeli jártasságot kívánták próbára tenni ezzel – a kilátásba helyezett jutalom pedig 600 lej volt!³⁶

A *Fakadó rügyek* rovatban közölt, dramatikus formában megírt diákmunkák közt megjelent Orbán Szilveszter gyulafehérvári VII. osztályos tanuló *Harmatherceg* című balladája szavalókórusra.³⁷ Ez a szerző más alkalommal is jelentkezett hasonló formában elképzelt pályaművel. A *négy temperamentum* címmel beküldött cserkészjelenetéről a szerkesztő így vélekedett: „A párbeszéd, drámai formát választja. Az ezzel járó nehézségekkel azonban nem tud megbirkózni, a temperamentumok jellegzetes vonásai helyett hangos hörcsögjelenetek kerülnek a középpontba túlságosan természetes diákkiszólásokkal. Érdeme a forma eredeti ötlete s a fordulatos és zökkenés nélküli dialógus.”³⁸ Ugyane pályázat során egy gázvédelmi témában (!) bukkan fel ismét a drámai műnem: a kiértékelő szerint Kelemen Tibor kolozsvári VI. osztályos pályázó *A jövő háborújának szcénáriuma* címmel négy felvonásból álló film forgatókönyvét készítette el.³⁹

Csupán érdekességként sorolom ide azt a humoreszket, amely egy iskolai dolgozat paródiájának készült, címe az ebben az időben is iskolai anyagként szereplő drámatanulmányokra utal: *Mondolat a hisztéria-drámák és a románc-irodalom kifejlődéséről és e két tényező méltatása*, a szerző Merle E. Camille.⁴⁰

Elméleti kérdések. Milyen az igazi (katolikus) dráma?

A különböző iskolai értesítőkből és magából a Jóbarátból, de más korabeli lapokból is dokumentálható, milyen színdarabokat, jeleneteket adtak elő, kedveltek e korban a diákok. Kétségtelen, hogy az ifjúsági színelőadásoknak korlátot szabott egyrészt a diákszereplők képessége-tehetsége, másrészt az előadás körülményei (színpad, díszletlehetőségek, a próbafolyamatra rendelkezésre álló idő, az iskolai keret stb.). Emellett nyilvánvaló az is, hogy a fő szempont a darabválasztásban az emelkedett és erkölcsnemesítő, tehát pedagógiai célzatú téma, a megvalósításban pedig többnyire vidám, szórakoztató előadás létrehozása. Ezek a szempontok nem mindig estek, eshettek egybe az irodalmi színvonalú, legértékesebb darabok választásával. Ugyanakkor azonban az a tény, hogy a diákság nagy létszámban és rendszeresen járt a kolozsvári iskolából tanárai vezetésével színházba, s ott az iskolai, önképzőkori irodalmi ismeretek és szempontok kiegészítésére és tágítására az éppen műsoron levő darabról bevezető előadást hallgatott meg – a színházi kultúra tudatos művelése irányába mutat. A politikai és gazdasági szempontból egyaránt gondokkal teli élet nem kedvez a kultúra művelésének, ám a színházi kultúra elméleti kérdései nem kerültek teljesen háttérbe. Erre remek bizonyíték a Jóbarátban egykor aradi diákként fordításokat és saját verseket közlő dr. Gáldi László⁴¹ írása az 1935. január 15-i lapszámban. A cikk címe: *Az igazi katolikus dráma*, s a szerző írását Párizsból küldte tudósításként Paul Claudel darabjáról, a francia katolikus író *L'otage* – *Az áldozat* című drámá-

³⁶ Az 1930. június 15-i, a vakáció előtti lapszámban.

³⁷ 1932. szeptember 15.

³⁸ Az 1935. október 15-i lapszámban a korábbi, nyárra meghirdetett pályázat kiértékelésében olvassuk ezt. Ezen a pályázaton Orbán III. díjat nyert.

³⁹ Nagy érdeklődésre tarthatott számot ekkoriban az új művészeti ág, a film: Aubermann Péter 1935. október 15-én a 30–32. oldalon *A film és az ifjúság* címmel tanulmányt szentelt a témának a lap hasábjain. Filmforgatókönyv nyerte az 1932-es pályázatot, *Alommozaik* címmel olvashatók e filmszcenárium részletei az 1932. november 15-i lapszám 67–70. oldalain. A szerző Illyés Elemér torjai abszolvens. De a rádió sem volt érdektelen a lap szerkesztőinek felfogása szerint: 1935. január 15-én dr. Eröss Alfréd *Hallo: Rádió – Vatikán!* címmel ismertette az egyházi rádiót (101–102. oldal).

⁴⁰ *Fakadó rügyek* rovat, 1936. június 15. 238–239.

⁴¹ Göbl Lászlóként diákkorában jelentkezett először a *Fakadó rügyek* rovatban.

járól. A darab ismertetésének megjelenése egy erdélyi ifjúsági lapban önmagában még nem meglepő, hiszen, amennyiben lehetőség volt rá, máskor is megpróbált hasonló témával is foglalkozni. A cikk szemlélete, kérdésfelvetése azonban túlmutat a megszokott kereteken. Már a címe is többet mond, hiszen szerzője eszerint többet tűz ki célul írásában egy francia (katolikus) szerző egy darabjának vagy akár egész munkásságának bemutatásánál, a jelenségre és a tendenciára figyel. Mindez 1935-ben Erdélyben egy ifjúsági lapban igényes elemzés tárgya, e tárgyban képzett ember tollából! Gáldi a következőket állapítja meg: „Kötelesség és szenvedély: akarat és érzelmek éles szembeállítását jellemzi Corneille és Racine majdnem valamennyi darabját. E két pólus ellentéte annyira kiélezett, hogy merev, élettelen beállításhoz vezetne, ha nem párosulna vele a francia szellem állandó önelemző hajlama, mely a rejtett lelki finomságok feltárása mellett is világos, tisztán áttekinthető elrendezésre törekszik. Ez a hajlam nyilvánul meg, a nagy irodalmi hagyományok s a nemzeti szellem jellegzetes törekvései szerint, Claudel darabjában is. A beállítás azonban itt már nem marad meg a lélekelemzés területén, hanem mélyen belemerül a vallásos érzések vizsgálatába is. Ez is klasszikus hagyománynak tekinthető. Corneille *Polyeucte*-je vagy Racine biblikus drámái (például az *Athalie*) szintén a francia klasszicizmus és vallásos szemlélet belső összeolvadására mutatnak. A 17. század vallásfilozófiája lebeg jóformán e kor minden irodalmi alkotása mögött. Claudelnél a morális jellem még jobban elmélyül: nála az egész mű középkori moralitásra emlékeztet, persze a modern költő kifinomultabb eszközeivel. Egy nagy, hősies önfeláldozásban eltöltött élet megrendítő mozzanatai peregnék le sorra a szemünk előtt. S túl ezen az általában vallásos jellegű, a pápa szereplése még egyházi vonatkozást, kizárólagosan katolikus célzatosságot is visz a darab menetébe.”⁴² Claudelnek Gáldi szerint „nyelvi eszközei is jellegzetesen katolikus jellegűek, nála a nyelv és szellem szoros, felbonthatatlan egységbe forr. Minden mondata tele liturgikus kifejezésekkel, a szentírás nyelvének kedvelt fordulatai hullámanak föl minden percben, s ezek a szabadon áradó, de mégis zengzetes beszédritmussal megkötött verssorok a zsoltárok nyelvi pompáját idézgetik.”⁴³

E cikkben magyar kritikus tollából megfogalmazódik az igény: a katolikus dráma jellegzetességeit megragadni, megnevezni, megalkotni egy, a mai korban is kifejező katolikus drámatípust, amely katolikus a szó egyházi hagyományt összegező és a szó egyetemes értelmében, miközben irodalmi téren is értékes és időtálló alkotás. Gáldi meghatározásába beleveszi a katolikus dráma liturgikus kapcsolódásait és középkori megvalósulásainak egyik műfaját, ugyanakkor figyelmeztet a nyelvi megformáltság igényére s arra a követelményre, hogy a nyelv és a szellemiség összefüggnek, tehát ezek kapcsolata alaposan átgondolt és megfontolt kell hogy legyen. Gáldi így sóhajt fel írása végén: „Hol vagyunk ma még attól, hogy alkalmi előadásokon kívül, magyar színpadon ekkora emléket állítsunk a magyar katolicizmusnak?”⁴⁴

A Jóbarát évfolyamait lapozva egyértelmű, hogy a két világháború közötti években is folytatódott az a hagyomány, amely az iskolai nevelés szerves részének, a műveltség elemének és építőjének tekintette a színjátszást és a színjátékot. Ezért volt jelen egy ifjúsági lap hasábjain mind a híradásokban, mind a pályázati felhívásokban, valamint darabközlések és kritikák, dráma- és színdarabkötet-ajánlások formájában. Egyértelmű az is, hogy bár a katolikus oktatás lé-

⁴² Jóbarát, 1935. január 15. 106–107.

⁴³ Uo. 107.

⁴⁴ Ez a kérdés aktuális a 20. század erdélyi (katolikus egyházi keretek közt létrejött) színműtermésének vizsgálatakor is. A témát olvasva az értő elemző azt állapíthatja meg: e Gáldi-cikk „alkalmi előadás” kitétele érvényes a katolikus egyházi vonzáskörben 1948 után létrejött darabok és előadások legtöbbszörére. Ez azonban már egy másik vizsgálat tárgyát képezi.

nyegesen átalakult a történelmi körülmények következtében, ebben az időben is folytatta azt a korábbi, szerzetesek vezette iskolákban elkezdett gyakorlatot, amely a színjátszással a nyilvános szereplés felé terelgette a diákokat, a darabírást, -választást és -tanulást a jellemalakulás, jellemalakítás iskolájának tekintette. Ezért is játszottak továbbra is fontos szerepet a színelőadások a katolikus társulatok életében, a cserkészmozgalom s a kongregációk keretei közt. Ugyanakkor, ahogy az a lap évfolyamaival párhuzamosan lapozott iskolai értesítőkből kiderült, a piaristák által vezetett kolozsvári iskola szerves része volt a város művelődési életének, s mind diákjai, mind tanárai komoly szerepet vállaltak a kisebbségi létbe került erdélyi magyarság anyanyelvének és önazonosságtudatának megtartásában. Az a tény, hogy tanáraik vezetésével a diákok rendszeresen és nagy létszámban jártak a Magyar Színház matiné-előadásaira, amelyekhez bevezetőt a város jeles személyiségei, köztük, jelentős darabok esetében többször (mint pl. *Az ember tragédiája*) maguk a piarista szerzetes tanárok mondtak, mind azt bizonyítja, mennyire szervesen kapcsolódtak bele a kultúramentés és -őrzés folyamatába és feladatába, s mennyire erre készítették diákjaikat is. Maguk a diákok, a Jóbarát olvasásán nevelődött nemzedékek évtizedeken át erkölcsi helytállásukkal és tudományos, kulturális munkásságukkal később maguk is bizonyították mindezt.

School Performances in Transylvania in the Interwar Period. School performances were frequent, teachers supported and encouraged pupils to act and stage plays, as they considered it part of the education, as it has been for centuries in schools of Transylvania. Yet the new historical circumstances strengthened this orientation. Theatre was considered the means and main possibility for preserving language and culture among the Hungarians of Transylvania, who after the I. World War found themselves in totally changed circumstances, within the borders of another country, Romania. The new circumstances forced them to adopt new strategies for survival. In order to find out more about school stages in Transylvania among the Hungarian minority, I analyzed a Catholic youth magazine edited in Cluj, called Jóbarát (Best Friend). In this monthly magazine read by pupils all over Transylvania, I found several plays and scenes, articles about books containing plays, reports on different school performances and even a theoretical approach of the theme. Analyzing all these contribute to a better overview on how school stages worked after the I. World War in Transylvania.